

УДК 378.14:37.032

К. О. ГАЛАЦИН (аспірант)

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ПОЗААУДИТОРНА РОБОТА У ВИЩОМУ ТЕХНІЧНОМУ НАВЧАЛЬНОМУ ЗАКЛАДІ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ У МАЙБУТНІХ ІНЖЕНЕРІВ

У статті визначається сутність позааудиторної роботи, її мета та принципи і форми організації, обґрунтовується роль у формуванні комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів. Наголошується на тому, що позааудиторна робота студента є продовженням аудиторної роботи, в якому домінує елемент самореалізації; вона дає змогу студентам гармонізувати внутрішні та зовнішні фактори формування професійної й комунікативної культури, створює додаткові умови для реалізації внутрішнього потенціалу, задоволення тих потреб, які в процесі аудиторної роботи не задовольняються. Позааудиторна робота має бути орієнтована на особистість студента.

Як висновок, зауважується, що власне зростання ролі позааудиторної та самостійної роботи є однією із провідних ланок перебудови навчально-виховного процесу у вищій школі.

Ключові слова: комунікативна культура, позааудиторна робота, вищий технічний навчальний заклад, майбутній інженер.

Актуальність проблеми. На сучасному етапі розвитку українського суспільства важливою є проблема формування комунікативної культури особистості, яка є консолідуючим елементом, регулятором поведінки, гарантом шанобливого ставлення особистості до інших, розуміння їх, терплячості та взаємоповаги. Комунікативна культура є багатоплановим явищем установаження і розвитку контактів між людьми, що передбачає обмін інформацією, певну тактику і стратегію взаємодії, сприймання і взаєморозуміння між суб'єктами спілкування і тим самим слугує одним із механізмів гармонізації особистих і громадських інтересів. Саме в процесі спілкування майбутні фахівці, незалежно від професійної спрямованості, набуваючи досвід взаємодії з іншими людьми, усвідомлюють себе завдяки порівнянню з ними, розвиваються інтелектуально і тим самим у результаті взаємного збагачення інформацією, зміцнюють власні наукові, світоглядні, етико-естетичні погляди і переконання у прогресивному зростанні. *Актуалізується* досліджувана проблема, коли мова йде про формування комунікативної культури майбутніх інженерів, оскільки хибним є міркування про те, що студентам вищих технічних навчальних закладів – майбутнім фахівцям інженерно-технічного спрямування непотрібна комунікативна культура, оскільки вони працюватимуть у системі «людина – машина».

З огляду на це, визначальним у вихованні комунікативної культури студентів є зміцнення, насамперед, моральних основ: поваги до людей, доброзичливості, толерантності, чуйності, скромності, почуття власної гідності. Саме формування у студентів ввічливості і тактовності як стійких рис особистості, ознайомлення їх із соціальними нормами поведінки, міжособистісної взаємодії, вироблення звички дотримання цих норм постає одним із конкретних завдань формування комунікативної культури.

Аналіз останніх досліджень та публікацій з досліджуваної проблеми. Проблема формування комунікативної культури особистості є предметом ряду філософських, психологічних і педагогічних наук. Так, праці вчених присвячені розумінню окремих сторін професійно-педагогічної культури: методологічної (І.Ісаєв, В.Сластьонін та ін.), морально-етичної (Е.Гришин), комунікативної (В.Грехнєв, І.Комарова, А.Мудрик, І.Тимченко). В останні роки у працях Н.Березіної, Л.Березницької, М.Васильєвої, О.Вєтохова, Н.Волкової, В.Грехнева, В.Кан-Калика, І.Комарової, В.Морозова, А.Мудрика, С.Мусатова, С.Ольховецького, Л.Паламар, М.Пентилюк, Л.Петровської, В.Полторацької, С.Рябушко, Г.Сагач, Л.Успенського, Є.Цуканової, Л.Шепеленко та інших, досліджувались питання формування комунікативної культури особистості. Це, зокрема, дослідження акцент яких спрямований на комунікативну взаємодію, психологічні аспекти комунікативної підготовки студентів, педагогічні умови формування комунікативної культури та окремих комунікативних умінь і навичок. У контексті нашого дослідження актуальним є з'ясування специфіки формування комунікативної культури студентів у вищому технічному навчальному закладі. У зв'язку з цим, О. Каверіна стверджує, що вища технічна школа має бути центром культури, осередком

гуманістичних знань і морального виховання. Цього можна досягти за умови формування у вищих технічних навчальних закладах певного гуманітарного середовища, яке вирішальним чином впливає на розвиток особистості, що усвідомлює сенс своєї діяльності, своє призначення. Головна мета і призначення вищої технічної освіти у сучасній гуманітарній парадигмі полягає в осмисленні людиною свого місця у світі, в оволодінні способами взаємодії з ним. Професійна підготовка повинна поєднуватися з формуванням гуманітарної культури студентів, з утвердженням гуманістичних пріоритетів у свідомості [5].

Продовжуючи цю думку, С. Дмитрієва виділяє соціальні, професійні та психологічні якості, якими має володіти кожний сучасний конкурентно спроможний фахівець. До соціальних якостей належать: оволодіння нормами професійного спілкування, етичними нормами професії; спрямованість професійних результатів на благо інших людей і суспільства; вміння співробітництва, легко вступати в контакт, психологічно впливати на інших людей (фасилітативність); гнучкість мислення і сумісність, толерантність у міжособистісних відносинах, вміння слухати і переконувати, аргументувати власну думку, презентувати свої ідеї, визнавати власні помилки тощо. До професійних якостей насамперед належать: усвідомлене розуміння місії та призначення професії, оволодіння нормами професійної діяльності, професійна свідомість та професійне мислення, прогнозування результатів тощо. Психологічними якостями фахівця є: стійка професійна мотивація, наявність позитивної Я-концепції, універсальність, творчість і креативність, індивідуальність у професійній праці, задоволеність професійною працею тощо [3].

Як свідчить аналіз теорії і практики досліджуваної проблеми, успішність діяльності майбутніх інженерів багато в чому визначається не лише набутими професійними знаннями, а й високим рівнем формування їх готовності до професійної комунікації в процесі фахової підготовки, рівнем сформованості комунікативної культури, оскільки названі вище соціальні, професійні та психологічні якості фахівця є взаємозалежними, взаємодоповнюючими її показниками.

Базовими для нашого наукового пошуку стали також дослідження формування комунікативної культури студентів технічних навчальних закладів під час вивчення різних навчальних дисциплін (О.Каверіна, І.Тимченко).

На думку Г. Хорошавіної рівень сформованості комунікативної культури лінійно залежить від наявності системи її формування у вищому навчальному технічному закладі. Продовжуючи далі вона зауважує, що вища освіта сьогодні є не лише багатофакторною та інваріантною, але й полірівневою, що передбачає можливості розвитку творчого потенціалу людини, поетапне вдосконалення її комунікативної діяльності, що є передумовою динаміки формування комунікативної культури майбутнього фахівця [8].

Разом з тим, питання формування комунікативної культури майбутніх інженерів у позааудиторній роботі поки що не стало предметом самостійного дослідження.

Метою нашої статті є аналіз позааудиторної роботи у вищому технічному навчальному закладі як чинника формування комунікативної культури майбутніх інженерів, що досягається шляхом розкриття змісту аудиторної роботи, її форм і методів організації у вищому технічному навчальному закладі.

Виклад основного матеріалу. Формування комунікативної культури майбутнього інженера є багатограним, тривалим і взаємообумовленим процесом, ефективна організація якого залежить від багатьох чинників: суб'єктивних (психологічні чинники різного роду, особистісні якості, певні вміння й навички спілкування) й об'єктивних (пов'язані з організацією навчально-виховного процесу в межах технічного навчального закладу, зумовлені розвитком загального освітнього простору тощо).

Особливості формування комунікативної культури в комунікативному просторі свідчать про її бінарні можливості. З одного боку, майбутній фахівець моделює комунікативну діяльність, міжгрупову та міжособистісну взаємодію, реалізує проектні можливості комунікативної культури, будучи її носієм, з іншого боку, – формує і розвиває особистість з гуманістичною спрямованістю і конструктивним настроєм, який володіє загальною духовною культурою. Це породжує творчість, основу формування та збагачення комунікативної культури фахівця. Рефлексивне управління процесом формування комунікативної культури забезпечує такий вплив на цей процес, який наближає його до мети.

Аналізуючи підходи до формування готовності студентів до професійної комунікації як результату сформованості їх комунікативної культури, О. Каверіна визначає необхідність використання професійно-діяльнісного підходу, який спрямовує на зближення навчальної діяльності й майбутньої професії; культурологічного підходу, що базується на необхідності цілісного сприйняття культури й поєднує безліч предметних сфер; синергетичного підходу, в контексті якого

інтеграція знань базується на відродженні природних, об'єктивно діючих зв'язків між елементами навчального матеріалу; проблемного підходу, який передбачає структурування змісту гуманітарного матеріалу та базується на принципах науковості й розвитку, що забезпечує розвивальний характер навчання (інтегративність мислення майбутніх інженерів); системний аналіз використовується для розкриття цілісності процесу формування комунікативної культури особистості студента [5].

З огляду на зазначене вище, актуальним є аналіз позааудиторної роботи у вищому технічному навчальному закладі як *чинника формування комунікативної культури студентів, адже особистісне та професійне становлення студента практично неможливе без включення його у систему позааудиторної діяльності.*

Актуальними в контексті проблеми вивчення системи позааудиторної виховної роботи є праці І. Андрєєвої, О. Винославської, Н. Волкової та ін. Наукові праці С.Базарова, І. Беха, Л. Вікторової, В.Коваль, І. Соколової та інших присвячені проблемам системного підходу до організації позааудиторного виховного процесу.

У «Концепції виховання дітей і молоді в національній системі освіти» в розділі про особливості виховного процесу у вищому навчальному закладі зазначається: вищі навчальні заклади мають здійснювати підготовку свідомої національної інтелігенції, сприяти оновленню та збагаченню інтелектуального генофонду нації, що забезпечить високу ефективність діяльності майбутніх спеціалістів. Це повинно бути досягнуто через формування «Я» - концепції людини-творця на основі самоосвіти, саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення студентів [6, с.3-9]. Таке трактування сутності проблеми є переконливим свідченням важливої ролі позааудиторної роботи студентів для професійно-особистісного становлення майбутнього фахівця. Так, позааудиторна робота студентів регламентується законами України «Про освіту», «Про вищу освіту», Положенням про організацію навчального процесу в вищих навчальних закладах України, затвердженим наказом Міністерства освіти України № 161 від 2 червня 1993 року, наказами та розпорядженнями керівників вищих навчальних закладів.

Метою позааудиторної роботи студентів є: розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності студентів; формування у студентів потреби безперервного самостійного поповнення знань; закріплення, збагачення і поглиблення знань, набутих у процесі навчання, застосування їх на практиці; формування світогляду студентів і їх світоглядної культури; формування інтересів студентів до різних галузей науки, техніки, мистецтва, спорту; виявлення і розвиток індивідуальних творчих здібностей і нахилів; організація змістовного дозвілля студентів, культурного відпочинку та розваг; забезпечення всебічного виховання студентів, формування комунікативної культури студентів. Серед принципів позааудиторної роботи пріоритетними є: добровільна участь у ній студентів; суспільна спрямованість; ініціатива і самодіяльність студентів; розвиток винахідливості, студентської технічної та художньої творчості; всебічна фізична підготовка; взаємодія різних форм і видів.

Конструктивною у контексті нашого дослідження є думка Л. Петриченко про те, що позааудиторна робота студента є продовженням аудиторної роботи, а може бути й окремим елементом у процесі підготовки майбутнього фахівця [7].

До основних форм позааудиторної роботи студентів належать виконання домашніх завдань, науково-дослідна робота, безпосередня участь у конференціях, змаганнях, іграх, педагогічна практика, участь у роботі гуртків, робота в літньому таборі відпочинку дітей, керівництво гуртком або секцією в школі, будинку творчості, організація змагань, диспутів, круглих столів, допомога соціальним службам, страхування в державних закладах тощо.

У ході дослідження нами встановлено, що позааудиторна робота студентів – це процес, в якому домінує елемент самореалізації. Вона дає змогу студентам гармонізувати внутрішні та зовнішні фактори формування професійної й комунікативної культури, створює додаткові умови для реалізації внутрішнього потенціалу, задоволення тих потреб, які в процесі аудиторної роботи не задовольняються. Позааудиторна робота має бути орієнтована на особистість студента. Власне зростання ролі позааудиторної та самостійної роботи є однією із провідних ланок перебудови навчально-виховного процесу у вищій школі.

Практика діяльності сучасних вищих технічних навчальних закладів свідчить, що позааудиторна робота – це не лише засіб зростання інтелектуального потенціалу, професійної культури, а й платформа формування відповідальності, оволодіння засобами самоактуалізації, самовиховання, самоосвіти. Особистісне та професійне становлення студента практично неможливе без включення його у систему позааудиторної діяльності. Саме в ній відпрацьовуються різноманітні стратегії поведінки як на побутовому, так і на професійному рівнях.

Отже, як нами вже наголошувалось, позааудиторна робота є системою, що поєднує в собі мету, зміст, функції, методи і організаційно-педагогічні форми, спрямовані на розвиток активності, самодіяльності, комунікативності, толерантності, взаємодії студентів на принципах співробітництва та співтворчості.

Формування комунікативної культури у процесі позааудиторної роботи у вищій школі є керованим процесом, який передбачає переорієнтацію позааудиторної навально-виховної роботи з предметної на особистісно зорієнтовану [2].

У дослідженні ми наголошуємо на тому, що однією із особливостей формування комунікативної культури студентів вищих технічних навчальних закладів є така організація позааудиторної роботи, яка зумовлюється специфікою професійної підготовки майбутнього інженера, передбачає оволодіння не тільки спеціальними знаннями й уміннями з дисциплін професійного спрямування, а й оволодіння сукупністю професійних компетенцій та особистісних якостей, необхідних для успішної професійної діяльності. Йдеться, насамперед, про формування комунікабельності майбутнього фахівця, його контактності, гнучкості мислення, толерантності, комунікативності, уміння переконливо й логічно аргументувати свої твердження, грамотно презентувати власні ідеї, володіти уміннями партнерських відносин, співробітництва, вести переговори, йти на компроміс і т.п. Професіоналізація позааудиторної роботи, за нашим переконанням, має містити, з одного боку, «спеціалізацію», тобто врахування специфіки професійної підготовки майбутнього спеціаліста (інженера), а з іншого, - «психолого-педагогізацію», яка передбачає необхідність формування особистісних якостей сучасного фахівця, зокрема його комунікативної культури, надаючи всій системі навчально-виховної роботи у вищій технічній школі особистісної спрямованості.

На нашу думку, в системі позааудиторної роботи з формування комунікативної культури майбутнього інженера має бути декілька взаємопов'язаних між собою складових. Йдеться про організацію науково-дослідної роботи студентів, яка передбачає й їхню самостійну роботу, практичної підготовки студентів (проходження різного виду практик) і виховної роботи у технічному навчальному закладі.

Науково-дослідна робота як складник позааудиторної роботи спрямована на поглиблення мотивації творчої, комунікативної професійної діяльності студентів, сприяє поглибленню теоретичних знань студентів, розвитку їх творчого мислення, гнучкості, рефлексії, оволодінню пошуково-дослідницькими вміннями та вміннями презентувати свої дослідження. Важлива роль науково-дослідної роботи в підготовці майбутніх фахівців до комунікативної професійної діяльності зумовлюється низкою чинників. По-перше, темп генерації знань сьогодні настільки високий, що випускник вищого навчального закладу тільки тоді може бути обізнаний у нових сучасних концепціях, технологіях, якщо він безпосередньо бере участь у наукових розробках. По-друге, заохочення студентів та їхня участь у науково-дослідній роботі сприяє розвитку в них самостійності й ініціативності, індивідуального професійного стилю, творчих здібностей, без чого неможливе здійснення професійної діяльності на високому рівні.

Практична підготовка студентів передбачає насамперед ефективне проходження ними різного виду практик, які сприяють формуванню практичних професійних умінь і навичок, з одного боку, і комунікативних умінь, - з іншого. Так, студенти під час практики найбільш повно знайомляться зі специфікою професійного середовища, стають його активним учасником; спілкуються з професіоналами, виконують професійні завдання та доручення, презентують звіти про виконану роботу.

У свою чергу як свідчать результати нашого дослідження, виховна складова системи позааудиторної роботи студентів сприяє, з одного боку, реалізації цілей і завдань підготовки студентів до професійної діяльності, а з іншого – досягненню мети і завдань, пов'язаних із забезпеченням особистісного компонента структури комунікативної культури майбутнього фахівця, а саме: формування творчої комунікативної особистості, яка здатна швидко адаптуватися до складних умов реального професійного середовища; вміє співпрацювати з іншими людьми; вміє слухати і чути співрозмовника; вміє аргументувати і доводити свої міркування; вміє співпереживати та рефлексувати. З огляду на це С. Вітвицька зауважує, що «позааудиторна робота дає змогу надати процесу набуття професії особистісного забарвлення» [1, с.122].

Висновки та перспективи подальших наукових розвідок. Цілеспрямоване формування комунікативної культури у студентів вищих технічних навчальних закладів сприяє підвищенню якості їхньої професійної підготовки, формуванню активної громадянської і життєвої позиції, всебічному професійно-особистісному розвитку та самовдосконаленню.

Позааудиторна робота є важливим чинником формування комунікативної культури особистості студента, якщо у вищому технічному навчальному закладі створюються умови для максимального розвитку кожним студентом своїх потенційних можливостей та атмосфери творчості. Цьому сприяє максимальна варіативність та альтернативність форм і методів виховної та науково-дослідної роботи студентів.

У процесі виховної позааудиторної роботи відбувається соціальне та професійне становлення особистості майбутнього інженера, формуються її ціннісні орієнтації, найбільш повно розкривається творча індивідуальність як єдність інтелектуальних, емоційних і фізичних сил.

Подальшого наукового дослідження потребує структура означеного феномену в контексті специфіки виховання майбутнього фахівця технічного профілю, недостатньо обґрунтованою залишається методика діагностики комунікативної культури як цілісної особистісної характеристики майбутнього інженера.

Список використаної літератури

1. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи: методичний посібник для студентів магістратури / С. С. Вітвицька. – К.: Центр навчальної літератури, 2003. – 316 с.
2. Гаврилюк О. О. Формування комунікативної культури студентів вищих педагогічних закладів засобами позааудиторної роботи / Гаврилюк О. О. // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. пр. / гол. ред. Гузій Н.В. – 2001. – Вип. 5. – С. 115-160.
3. Дмитриева С. В. Формирование коммуникативной культуры студентов технического вуза: дис. ... канд. пед. наук: спец. 13.00.08 / С. В. Дмитриева. – Шуя, 2009. – 168 с.
4. Каверіна О. Г. Професійна підготовка майбутніх інженерів у процесі формування професійної комунікації / О. Г. Каверіна, П. В. Стефаненко // Педагогічний процес: теорія і практика. Серія «Педагогіка, психологія». – 2009. - Вип. 1. – С. 229-236.
5. Концепція виховання дітей та молоді в національній системі освіти // Інформаційний збірник Міністерства освіти України. – 1996. – № 13. – С. 3-9.
6. Петриченко Л. О. Система позааудиторної роботи, спрямованої на підготовку майбутнього вчителя до творчої професійної діяльності [Електронний ресурс] / Петриченко Л. О. - Режим доступу: http://www.intellect-invest.org.ua/content/userfiles/files/gnvp/GNVP_51.pdf.
7. Хорошавина Г. Д. Коммуникативная деятельность как детерминанта высшего профессионального образования: дисс... д-ра пед. наук: спец. 13.00.08 / Г. Д. Хорошавина. – М., 2003. – 410 с.

Стаття надійшла до редакції 25.09.2013

К. А. Галацин

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

Внеаудиторная работа в высшем техническом учебном заведении как фактор формирования коммуникативной культуры у будущих инженеров

В статье определяется сущность внеаудиторной работы, ее цель и принципы, формы организации, обосновывается роль в формировании коммуникативной культуры студентов высших технических учебных заведений. Подчеркивается, что внеаудиторная работа студента является продолжением аудиторной работы, в котором доминирует элемент самореализации, она позволяет студентам гармонизировать внутренние и внешние факторы формирования профессиональной и коммуникативной культуры, создает дополнительные условия для реализации внутреннего потенциала, удовлетворения тех потребностей, которые в процессе аудиторной работы не удовлетворяются. Внеаудиторная работа должна быть ориентирована на личность студента.

Как вывод, отмечается, что собственно рост роли внеаудиторной и самостоятельной работы является одним из ведущих звеньев перестройки учебно-воспитательного процесса в высшей школе.

Ключевые слова: коммуникативная культура, внеаудиторная работа, высшее техническое учебное заведение, будущий инженер.

К. Galatsyn

Lesya Ukrainka East European National University

Extracurricular Work in Higher Technical Educational Institution as a Factor of Formation of Communicative Culture of Future Engineers.

This article defines the essence of extracurricular work, its goals, principles, forms of organization, and substantiates the role of higher technical education in the formation of students' communicative culture.

The formation of communicative culture of the future engineer is a multifaceted, long process, effective organization of which depends on many factors: subjective (psychological factors, personal qualities, certain abilities and communication skills) and objective (connected with the organization of the educational process at a technical educational institution, etc.).

The important factor of formation of students' communicative culture in higher technical educational institutions is extracurricular work, the aims of which are: development of creative abilities and activation of students cognitive activity; forming students' needs of continuous self-replenishment of knowledge; securing, enriching and deepening the knowledge acquired during the training, their application in practice; formation of the students outlook and their world outlook culture: formation of the students interests to different fields of science, technology, arts, sports, identification and development of individual creative abilities and aptitudes, organization of students meaningful leisure time, cultural activities and entertainment, providing a universal education of students: formation of the students' communicative culture. Among the principles of extracurricular work priorities are: voluntary participation of students; public orientation; initiative and students self-activity; development of ingenuity, technical and artistic creativity; comprehensive physical training; interaction of various forms and types.

In the article it is emphasized that extracurricular work of a student is a continuation of classroom work, which is dominated by the element of self-realization; it gives students an opportunity to harmonize internal and external factors of professional and communicative culture formation, creates additional conditions for the internal potential implementation, satisfaction of those needs, which are not satisfied in the process of classroom work. So, extracurricular work is a system, which combines the purpose, content, functions, methods, and organizational-pedagogical methods, aimed at the development of the activity, self-activity, tolerance and interaction of students on the principles of cooperation and joint creative work.

As a conclusion, it is noticed that the actual growth of the role of the extracurricular and independent work is one of the leading elements of restructuring of the educational process in the higher school.

Key words: *communicative culture, extracurricular work, higher technical educational institution, future engineer.*